

Van League of the Cross Over Alfons Ariëns

Sinds 2019 doet de katholiek-protestantse ouderenorganisatie KBO-PCOB – net als vele andere groepen – mee aan de campagne om geen alcohol te drinken in de maand januari. Deze actie werd naar het Engelse voorbeeld van Dry January in Nederland geïntroduceerd door IkPas. Ook al zijn er tal van aanwijzingen dat iemands gezondheid sterk verbetert zonder alcohol, het diepere argument achter dit initiatief is het tegengaan van alcoholverslaving. De campagne oogt fris en nieuw, maar staat in een lange traditie. Dit blijkt uit de rijke collecties van de katholieke drankbestrijders en hun organisatie Sobriëtas, die het KDC beheert. In 1895 gaf Alfons Ariëns een impuls aan de katholieke drankweer in Nederland door in de industriestad Enschede het eerste Kruisverbond op te richten. Amerika en Rome (Heilige Stoel) gelden in recente studies als zijn voornaamste internationale inspiratiebronnen. Historicus Chris Dols laat, nadrukkelijker dan Gerard Brom het thematiseerde in zijn Ariëns-biografie (1941, 1950), zien dat er tenminste nog een derde bron was: Engeland, waar de beroemde kardinaal Henry Manning zich in de arbeidersbuurten van Londen inzette voor een beter bestaan van minderbedeelde 'machinemensen'.

Tekst: Chris Dols | **Beeld:** collectie KDC / Sobriëtas

Foto boven: Affiche van Sobriëtas (afdeling Maastricht), de vereniging voor 'drankweer' opgericht door Alfons Ariëns. Het Kruisverbond was de mannenafdeling van Sobriëtas. Op het affiche wordt de geheelonthouder afgebeeld als een ridder die strijdt tegen de duivelse drank.

naar Kruisverbond en kardinaal Henry Manning

Manning kwam in 1808 in een vermogend gezin ter wereld. Hij groeide op met de beginselen van de Anglicaanse Kerk. Zijn vader gooiden hoge ogen als politicus en wist uit te groeien tot een gefortuneerd suikerhandelaar. Maar in 1831 sloeg het zakelijk noodlot toe: Manning senior ging failliet. De zoon zou het verschrikkelijk hebben gevonden aan te moeten zien hoe zijn vader zelfs van zijn horloge afstand moest doen. Naar verluidt werd Henry zich toen voor het eerst bewust hoe buitengewoon fragiel een mensenleven kon zijn.

Manning studeerde in 1830 *cum laude* af in de oudheidkunde (*classics*) aan de Universiteit van Oxford. Twee jaar later ontving hij zijn wijding tot diaken in de Anglicaanse kerk en kreeg hij een benoeming in Lavington, East Sussex. In 1833 volgde zijn priesterwijding en trad hij in het huwelijk met Caroline Sargent, die al na vier jaar kwam te overlijden. Als anglicaans priester was hij een voorstander van een goede verstandhouding van zijn Kerk met die van 'Rome'. Naarmate de jaren 1840 vorderden, kreeg hij steeds meer sympathie voor deze Rooms-Katholieke Kerk. Ontsteltenis over de invloed van het Engelse Parlement op wat er gebeurde in Anglicaanse kringen gaf hem het laatste duwtje in de richting van zijn bekering. Op het moment dat hij de overstap maakte naar de katholieken, in 1851, was hij aartsdiaken van Chichester en behoorde hij dus tot de hogere clerus. Ook in de katholieke Kerk zou hij carrière maken. Manning werd spoedig de rechterhand van kardinaal Nicholas Wiseman, die zo had geijverd voor het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Engeland in 1850. In 1865 volgde Manning hem op als aartsbisschop van Westminster. Tien jaar later creëerde paus Pius IX hem kardinaal.

Kardinaal Manning door J.C. Braakensiek, uit: *de Amsterdammer*, 1890.

Kardinaal-drankbestrijder

Als prominente kerkelijke gezagsdrager huldigde Manning flagrant ultramontane opvattingen. Zo propageerde hij het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid rondom het Eerste Vaticaans Concilie (1869-1870) en probeerde hij de bisschoppelijke hiërarchie in Engeland zoveel mogelijk te schoeien op Romeinse leest. Hij kon autoritair zijn en dulde weinig tegenstand. Tegelijkertijd was hij radicaal in sociaal-politiek opzicht. Extreem begaan kon hij zijn met de wereld die hem omringde, het lot van de armen en verdrukten in het bijzonder. Deze actoren in het vaak turbulente krachtenveld van de Industriële Revolutie waren er in groten getale. Steden als Londen, Birmingham, Manchester en Liverpool kregen in korte tijd te maken met een explosie van het aantal ingezetenen. Reeds in zijn jonge jaren kwam Manning op voor de minderbedeelden en stelde hij ongelijke machtsstructuren die in hun nadeel waren aan de kaak in gesprekken met hooggeplaatste politici en in pastorale brieven.

Beroemd werd zijn rol als bedachtzame bemiddelaar tijdens de grote havenstaking in Londen in 1889, die uitliep op een overwinning voor de duizenden protesterende havenarbeiders.

**'Manning was
extreem begaan met het
lot van de armen'**

Begrippen als naastenliefde, solidariteit, barmhartigheid en menslievendheid bracht Manning ook in de praktijk via de drankbestrijding. De alcoholproblematiek was volgens hem uitgegroeid tot een fundamenteel probleem dat vroeg om een sterke reactie die niet alleen de gevolgen van verslaving bestreed, maar die een middel was om sociale gerechtigheid te herstellen. Zoals Ariëns in 1898 het onmatig nuttigen van alcoholhoudende dranken zou typeren als "de geesel der eeuw", zo omschreef Manning dit in 1886 als "our national vice". Wat deze typering laat zien is dat er bij Manning naast sociaal-charitatieve motieven tevens moraaltheologische drijfveren in het spel zijn geweest. Moraaltheologen beschouwden onmatigheid als een zonde. Volgens sommige drankbestrijders was *intemperantia* zelfs de veroorzaker van doodzonden.

League of the Cross

Enige vorm van institutionalisering en klerikale betrokkenheid leek Manning wijs met het oog op de levensvatbaarheid van katholieke drankbestrijdingsactiviteiten; een overtuiging die wortelde in de hiërarchische structuur en het klerikalisme van de Katholieke Kerk, maar wellicht was het ook een les die hij trok uit Amerikaanse voorbeelden. →

Jeugdmars te Hulst (Zeeland), 26 mei 1935. Sobriëtas organiseerde optochten en manifestaties ter promotie van de 'drankweer' naar Brits voorbeeld.

6

Toen hij de arbeidersbuurten van Londen bezocht, waar veelal armlastige arbeiders van Ierse afkomst woonden, zag hij als pas benoemde aartsbisschop met eigen ogen tot welke destructieve gevolgen het alcoholisme kon leiden. In 1867 probeerde hij door middel van het verlenen van aflaten de alcoholconsumptie op *St. Patricks Day* omlaag te brengen. Vijf jaar later legde hij zelf de *Pledge of Abstinence* van de Ierse pater-drankbestrijder Theobald Mathew OFM Cap. (1790-1856) af. En in 1873 richtte hij een vereniging op "for the purpose of uniting Catholics as far as possible, both clergy and laity, in a holy warfare against intemperance, and of thereby raising the religious, social and domestic state of our Catholic people, especially of the working classes".

'For the purpose of uniting Catholics in a holy warfare against intemperance'

Deze *Catholic Total Abstinence League of the Holy Cross*, oftewel *League of the Cross*, die lokale afdelingen kreeg, wist al snel een flink aantal leden aan zich te binden. Volgens rapportages telde de London League 22 afdelingen in 1876 en waren er in dat jaar 13.690 leden bijgekomen. De teller van het aantal afgelegde drankweergeloftes in Londen stond toen op 58.785, sinds de oprichting van de vereniging enkele jaren eerder. In 1879 waren er 28 lokale afdelingen in de stad aan de *River Thames* en in 1883 had de London League 145.000 leden. In de noordelijker gelegen havenstad Liverpool, waar de sociaal bewogen priester-drankbestrijder

James Nurgent actief was, bleek in 1876 dat 15.829 katholieken de fles hadden afgezworen. Manning kreeg dus hulp en niet van de minsten, maar bleef zonder twijfel zelf de drijvende kracht achter de League. De hoofden van de lokale afdelingen, dikwijls leken, rapporteerden aan hem persoonlijk. Hij bleef zich bovendien op straat inzetten voor de vereniging. Hoe ging het er aan toe tijdens zulke pastorale bezoeken? Daarvan krijgen we een beeld wanneer we er de krant *The Times* van 22 april 1878 op nalezen. In Spicerstreet en Spitalfields werd hij ontvangen met het hartelijk en aanhoudend gejuich van een grote menigte. Nadat er collectief gebeden was, overhandigde Manning de drankweergelofte aan de aanwezige mannen en vrouwen, en slaagde hij erin om in één klap 500 schooljongens en -meisjes lid te maken van zijn vereniging.

Manning was van mening dat de vereniging zo strikt moest zijn als de kerk waar die uit voortkwam. Aangezien hij de strijd bare discipline van de vreedzame Salvation Army (het Leger des Heils) hier goed bij vond passen, importeerde hij deze naar de League. Drankbestrijders hadden zich in beginsel aan vier grondregels te houden.

Ten eerste moesten zij de gelofte van geheelonthouding afleggen en naleven. Aanvankelijk heeft Manning gespeeld met de gedachte om een onderscheid te maken tussen geheelonthouders en afschaffers. Hij kwam echter tot de overtuiging dat een dergelijk onderscheid het alcoholisme als maatschappelijk probleem maar zeer ten dele verhielp, omdat de verlokkingen dan toch te groot zouden blijven. De *Pledge*, die geknield voor een priester moest worden afgelegd, luidde als volgt: "I promise to you, Father, and to the League of the Holy Cross, by the help of God's grace, to abstain from all intoxicating drinks". Ten tweede dienden de leden katholiek te zijn of te worden, en ten derde dienden zij hun geloofsbeleving aantoonbaar op peil te houden door bijvoorbeeld regelmatig in de Heilige Mis te verschijnen. De vierde regel was van uitsluitende aard: iemand die het geloof niet of onvoldoende praktiseerde, kon worden geschrapt uit de ledenregisters.

De leden van de lokale afdelingen van de *League* konden wekelijks of maandelijks stichtelijke lezingen over het alcoholvraagstuk bijwonen, al dan niet in combinatie met een *tea party*.

Prent van Sobriëtas, met onderschrift: "Neen moeder, ik nooit. Geen druppel". Een veel gebruikt argument van drankweerverenigingen was dat alcoholmisbruik het gezinsleven kapot maakt. Op veel prenten (zoals in dit voorbeeld) is dan ook te zien hoe een dronken vader zijn vrouw en kinderen verwaarloost.

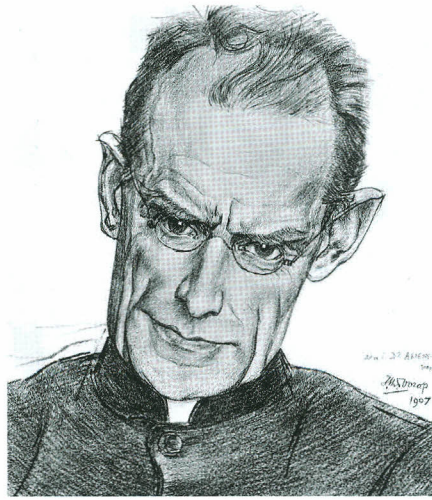
Een ander wapen in de strijd tegen Koning Alcohol was de drankweerlektuur. Te denken valt daarbij aan de *Temperance Almanack* en het *League of the Cross Magazine*. Via deze publicaties probeerden de drankbestrijders door te dringen tot in de huiskamer van de katholieke gemeenschap. Sommige afdelingen van de *League* beschikten over een heuse bibliotheek. Tenslotte waren er de manifestaties in de publieke sfeer. Elke afdeling had in principe een banier en een band. De mannelijke leden die meeliepen in de optochten, de *marches*, droegen een kruis en een in goud afgezette sjerp. Vrouwen en kinderen gingen in het groen gekleed. Marcheren en zingen vormden uitingen van een *ecclesias militans*, een vechtende kerk die verschillig was, en hadden een disciplinerende en propagerende werking. Ze waren tegelijkertijd een vehikel om, zoals historicus Gerard Rooijackers het waarschijnlijk zou zeggen, ‘God te vieren’ in de straten en op de pleinen.

“I pray to God that my successor will humbly and with his whole heart go into the midst of the people as I have tried to”, schreef Manning in 1890, “and will give to the League of the Cross a warm and encouraging countenance”. Maar na zijn overlijden, twee jaar later, was het snel gedaan met de *League*. Geen van de overige en toekomstige bisschoppen was bereid om in zijn voetsporen te treden. Toch bleef zijn boodschap van matigheid binnen en ver buiten de landsgrenzen doorklinken. Zo ook in het oosten van Nederland, waar Alfons Ariëns zich in de jaren 1890 in toenemende mate ging ontpoppen als de ‘Nederlandse Manning’.

De Nederlandse Manning

Dat het overlijden van de Engelse kardinaal-drankbestrijder indruk heeft gemaakt op Ariëns, blijkt uit een voordracht die hij heeft gehouden voor de Leesvereniging te Oldenzaal. Heel het relaas ging over Manning. Ariëns omschreef hem als “de Kardinaal der Werklieden”. De lezing vond plaats op 31 januari 1894, een datum die betekenisvol is, omdat wij weten dat Ariëns in februari 1895 het eerste Kruisverbond zou oprichten.

Een beschrijving van de begrafenisplechtigheid in Londen vormde de opmaat naar het levensverhaal van de kardinaal.

Alfons Ariëns door Jan Toorop, 1907.

Ongeveer halverwege de voordracht wierp Ariëns de vraag op wat nu de hoofdlijnen waren geweest in zijn pastorale programma. Het eerste antwoord op die vraag: het ijveren voor bijzonder onderwijs. Als scholentichter, aldus Ariëns, had Manning gemeend dat elk katholiek kind recht had op katholiek onderwijs. Het tweede antwoord stond daarmee direct in verband. Dit was volgens Ariëns de campagne van Manning tegen de onmatigheid. Gebrek aan een rustige en huiselijke woning leidde tot misbruik van sterke drank, zo hield Ariëns zijn gehoor in Oldenzaal voor. De onmatigheid veroorzaakte verwoestingen onder diverse lagen van het volk. “Kardinaal Manning bond tegen den vijand den strijd aan met het vuur van een Pater Mathew”, vertelde Ariëns. Niet alleen had Manning de *Pledge* afgelegd, maar ook had hij aan de basis gestaan van het “katholieke matigheidsgenootschap” met de naam “Liga van het Kruis”.

Onder zijn hoede had het genootschap een “buitengewone uitbreiding” gekend. Dit soort feitelijkheden in de levensloop van Manning omkleedde Ariëns met waardeoordelen en die logen er niet om. De kardinaal had “grootsch” sociaal werk verricht.

Ten diepste voelde Ariëns zich met Manning verbonden. Zo diep, dat hij zich bij het stichten van een Nederlandse drankweervereniging van katholieke snit in 1895 direct liet inspireren door de *League of the Cross*. Door te kiezen voor de naam van het Kruisverbond, bekende hij duidelijk kleur. Naar de buitenwereld toe liet hij op deze manier zien hoe hij zichzelf beschouwde, namelijk als een erfgenaam van Manning, zoals de kardinaal zichzelf had verklaard tot een volgeling van de Ierse pater Mathew. Of, zoals Ariëns het verwoordde in zijn Oldenzaalse voordracht: “zijn hoge zielenadel, zijn godsvrucht, zijne heiligheid” hadden Manning gemaakt tot een “parel in de kroon van Gods kerk”; tot een heilige haast dus, die absoluut navolging verdiende. In het spoor van Manning ging Ariëns verder met het aanpakken van bronnen van maatschappelijke ellende en het versterken van de spirituele motivatie van katholieken van jong tot oud. Die directe link tussen Engeland en Nederland, die in het licht van het initiatief van Dry January opeens verrassend actueel blijkt te zijn, is het waard om nader onderzocht te worden. De bronnen daarvoor liggen voor het oprapen. ¶

Dit is een verkorte en bewerkte versie van de Ariëns Lezing, die Chris Dols op 22 april 2022 gaf. De lezing werd georganiseerd door het Alfons Ariëns Comité en vond plaats bij het KDC.

Prent van Sint Cassianus (Den Bosch) met als bijschrift: “Geheel-onthouding is het beste middel om het volgende geslacht te vrijwaren voor het alcoholisme.” Het argument was dat alcohol zou leiden tot armoede, misdaad en de dood; en dus een instrument was van de duivel. Deze boodschap was veelal gericht op de jeugd.